

XIII.

HÖGRE UNDERVISNINGSANSTALTER OCH SPECIALSKOLOR I STOCKHOLM

AF

E. W. DAHLGREN.

Såsom rikets hufvudstad är Stockholm det själfskrifna sätet för en mängd institutioner, afsedda för hela landets behof, men hvaraf hufvudstadens befolkning till följd af läget mer än landets öfriga inbyggare är i tillfälle att draga nytta. Icke minst är detta fallet med de talrika undervisningsanstalter, som af staten eller enskilda upprättats för att meddela de kunskaper som erfordras vare sig för särskilda grenar af statstjänsten eller för de yrken, hvilka i det moderna samfundslifvet icke kunna med framgång bedrivas utan en speciell, på vetenskapliga grunder fotad utbildning. Det är sålunda knappast någon gren af denna specialundervisning, som ej är förlagd till Stockholm eller som ej här är representerad, om man undantager landtbruksundervisningen, hvilken till följd af sin art och ändamål ej gärna kan bedrivas inom ett större stadssamhälle. Dock finnes ännu ett undantag — Stockholm saknar allt fortfarande ett statsuniversitet. Huru djupt bristen häraf gjort sig känd, därom vittna de strider, som i detta århundrade förts om Uppsala universitets flyttning till hufvudstaden och om lösningen af den s. k. medicinska frågan, och slutligen de sträfvanden, som sökt att på enskild väg bringa till stånd en institution för den högre vetenskapliga bildningen och för hvilka nedan närmare redogöres.

Gifvet är, att den plats, som i ett verk sådant som detta kan upplåtas åt skildringen af här ifrågavarande undervisningsanstalter, ej medgifver en uttömmande eller ens något så när utförlig behandling. På grund af de uppgifter, som af de olika anstalternas föreståndare eller andra vederbörande benäget ställts till redaktionens förfogande, meddelas här några hufvuddrag, ägnade att belysa den viktiga insats i hufvudstadens lif, som dessa anstalter bilda och som ej kan förbigås bland detta arbetes öfriga skildringar. Den

ordning, som här blifvit följd, grundar sig på samhörighet mellan de olika läroämnena och afser således ej i främsta rummet en gruppering efter de skildrade anstalternas rang såsom högre eller lägre. Jämförelsevis större vidlyftighet är ägnad åt några af dessa anstalter, hvilka äro närmare knutna vid Stockholms samhälle eller särskildt afsedda för dess invånares behof.

1. Stockholms högskola.

Röster, som påyrkade upprättandet af ett universitet i hufvudstaden, hade redan för lång tid tillbaka gjort sig hörda, och då fråga uppstod om att hugfästa minnet af den år 1865 genomförda representationsreformen, väcktes tanken härpå till nytt lif. Medel insamlades för upprättandet af en högre bildningsanstalt i hufvudstaden, och dessa medel överlämnades under namn af »Decemberfonden» till stadens drätselnämnd att under stadsfullmäktiges kontroll vårdas och förräntas.

År 1869 bildades af för saken intresserade ett sällskap, kalladt Högskoleföreningen i Stockholm, hvilket skulle verka för upprättandet af ett universitet i hufvudstaden. Detta sällskap, hvars medlemsantal begränsades till 75, antog stadgar, hvilka bland annat bestämde, att detsamma ej skulle upplösa sig förrän det tillämnade universitetet, kalladt Stockholms högskola, kommit till stånd och hunnit så utveckla sig, att dess framtid kunde anses tryggad. I den inbjudning att lämna bidrag till den blifvande högskolan, som af föreningen utfärdades och som återger ideriktningen hos högskolans grundläggare, uttalas bl. a. »såsom en ledande grundsats», att »studierna må så mycket som möjligt ske efter lärjungarnes fria val, utan band af tvångsämnen, men att högskolan skall vara skyldig bereda dem af sina lärjungar, som sådant åstunda, tillfälle att bestå de kunskapsprof, hvilka staten uppställer såsom villkor för inträde och befordran i sin tjänst». Beträffande högskolans omfattning yttrades vidare i samma inbjudning, att då af särskilda skäl lärare ej ansågos behöfva anställas för teologisk och medicinsk undervisning, högskolan skulle »tills vidare meddela undervisning endast i de ämnen, som tillhöra juridiska och filosofiska fakulteterna vid de andra universiteten». De af Högskoleföreningen insamlade medlen ställdes under stadens drätselnämnds förvaltning.

År 1877 ansåg Högskoleföreningen tiden vara inne att låta högskolan antaga fasta former. Den 25 maj antogos de ännu gällande grundstadgarna och den 4 juni ordningsstadga. Till en början sökte man af ekonomiska skäl såsom lärare anställa vetenskapsmän, hvilka ägde fast anställning på annat håll och därför borde kunna vinnas för högskolan till jämförelsevis ringa kostnad. Med hänsyn härtill ansåg man det lämpligast att börja med undervisning uti de matematisk-naturvetenskapliga ämnena, »som lättast erbjuda tillgång på redan befintliga lärarekrafter i hufvudstaden». Därefter borde

»med det snaraste äfven andra till filosofiska fakulteterna hörande ämnen varda vid högskolan representerade». I sista rummet borde den rättsvetenskapliga fakulteten komma.

Den 4 juni 1878 beslöt också Högskoleföreningen att till stadsfullmäktige ingå med hemställan, att från stadens sida måtte åt högskolan lämnas ett årligt bidrag af 40,000 kronor från år 1879. Detta beviljades också af stadsfullmäktige, till en början för en tid af sex år, till 1884, och sedermera för ytterligare tio år.

Den 30 december 1878 beslöt Högskoleföreningen, att den i grundstadgarna föreskrifna Stockholms högskolas styrelse skulle träda i utöfning af sitt kall den 1 maj 1879. Till styrelsen öfverlämnades då åtskilliga fonder, hvilka vid 1879 års slut uppgingo till ett sammanlagdt belopp af 932,600 kronor. För att trygga högskolans ekonomi beslöts bildande af en särskild fond, hvars ränta skulle uteslutande användas att upprätthålla och öka den allmänna fonden. Beträffande de fem särskilda professurfonderna beslöts, att räntan af ingen bland dem finge för högskolans behof användas, förrän fonden uppginge till 150,000 kronor, och att därefter en femtedel af årsräntan skulle läggas till kapitalet till dettas förkofrande.

Utom dessa tillgångar ägde högskolan vid 1879 års slut ett bibliotek, hufvudsakligen tillkommet genom gåfva från Svenska akademien och utgörande 13,500 band, äfvensom åtskilliga inventarier, undervisningsmateriel och instrument.

Undervisningen tog, i enlighet med Högskoleföreningens beslut, sin början den 14 oktober 1878 uti matematik, fysik, kemi och geologi. Föreläsningarna höllos två timmar i veckan i hvarje ämne och ägde till en början rum i slöjdskolans lokal. Följande termin tillkommo såsom läroämnen vid högskolan botanik och zoologi. Från denna tid och till slutet af vårterminen 1880 höllos föreläsningarna uti vetenskapsakademiens hörsal. Under läroämnet matematik inbegreps också den rationella mekaniken.

Sådan var den ringa början till högskolans verksamhet. Högskolan hade hvarken egen lokal eller egna lärare, utan undervisningen utöfvades på ett enda föreläsningrum af personer, som endast kunde ägna en obetydlig del af sin verksamhet åt sin bisyssla vid högskolan. Det oaktadt fingo dessa föreläsningar, som i allmänhet höllos på eftermiddagarna och voro afgiftsfria, talrika åhörare, så att höstterminen 1878 460 och vårterminen 1879 502 personer antecknat sig på åhörarelistorna. Detta antal sjönk dock snart, då undervisningen vid högskolan ej var af populär, utan af rent vetenskaplig natur, och då afgifter började upptagas (1881). Då aflöningen till lärarne utgick med omkring 6,000 kronor årligen, så kunde högskolans hela utgiftsstat under dess första verksamhetsår (1879) inskränkas till omkring 15,000 kronor.

Högskolans egentlige ledare vid denna tid och hennes förste inspektor, justitierådet ALB. LINDHAGEN, sörjde med sitt outtröttliga nit och sitt utom-

ordentliga inflytande för att högskolan utvecklade sig med stor snabbhet. Detta skedde dels genom att lärare anställdes, som kunde ägna högskolan hela sin verksamhet, dels genom inrättande af de visserligen dyrbara, men för vetenskapligt arbete oundgängliga institutionerna med tillhörande instrument och preparatförråd. De första praktiska öfningarna höllos i botanik af professor Wittrock höstterminen 1879 och omfattade mikroskopets bruk och växtpreparering samt begagnades af så många personer (12) som utrymmet medgaf. Den förste vid högskolan ensamt anställde läraren var d:r W. Leche (sedan vårterminen 1880), hvilken också inrättade en zootomisk institution, som kunde användas för undervisning allt ifrån vårterminen 1881. Institutionen inrymdes till en början uti den första af högskolan uti det nyss förut uppförda norra latinläroverket förhyrda lokalen.

Höstterminen 1881 togs ett stort steg framåt, i det att de första professorerna vid högskolan anställdes. Styrelsen kallade den 11 juni sagda år till ordinarie professorer: i ren matematik professorn i Helsingfors M. G. Mittag-Leffler och i geologi stipendiaten i Kristiania W. C. Brögger. Samma dag antogs såsom tillförordnad lärare i kemi docenten i Uppsala Otto Pettersson, och d:r Leches förordnande förlängdes. Det zootomiska institutet utvidgades betydligt, och ett mineralogiskt-geologiskt institut, som snart starkt tillväxte, grundlades vid slutet af år 1881. Dessa båda institut inrymdes uti huset n:r 11 Klara Strandgata (Vasagatan). Det kemiska laboratoriet med arbetsplatser för 16 laboranter och assistent inreddes med nödig materiel uti norra latinläroverkets jordvåning. En början till ett botaniskt institut gjordes, och biblioteket växte dels genom gåfvor dels därigenom att högskolan själf hösten 1881 började inköpa de för institutens specialbibliotek nödvändiga handböcker och vetenskapliga tidskrifter.

Med höstterminen 1881 började inskrifningen af lärjungar vid högskolan. Då flera af dessa ämnade vid universiteten aflägga förberedande examina, särskildt medicinsk-filosofisk examen, anordnades undervisning i de häremot svarande kurserna.

Högskolans lifliga utveckling pågick fortfarande till år 1885. Till professor i botanik kallades 1882 docenten Eug. Warming från Köpenhamn. De tillförordnade lärarne Leche och Pettersson kallades till ordinarie professorer 1884, och samma år utnämndes Viktor Rydberg till professor i kulturhistoria och fru S. Kovalewski från Ryssland till professor i högre matematisk analys; den sistnämndas anställning möjliggjordes genom för ändamålet särskildt anskaffade medel, till högskolan öfverlämnade af professor Mittag-Leffler. År 1885 förordnades docenten i Uppsala K. Ångström att vara laborator och tillförordnad lärare i fysik.

Samtidigt med denna storartade ökning af lärarekrafterna skedde en motsvarande utvidgning af institutionerna, hvarför högskolestyrelsen fann sig föranlåten att skaffa högskolan en ny lokal, som kunde rymma alla dessa,

och valde därtill de tre öfversta våningarna i byggmästaren C. O. Lundbergs hus n:r 30 vid Kungsgatan. Den kemiska institutionen inrymdes i en i bottenvåningen befintlig lokal med glastak. Högskolans allmänna bibliotek fick emellertid stanna kvar i norra latinläroverkets hus, där det hitintills förblifvit med undantag af en ringa del, som vid början af år 1897 öfverflyttades till n:r 30 Kungsgatan. Denna lokal har allt sedan dess utgjort högskolans arbetsplats. En del af densamma (omkring en femtedel) har emellertid varit och är fortfarande uthyrd, dels till riksmuseets etnografiska samling, dels till enskilda personer. Det fysiska institutet inrättades under senare delen af år 1885, och de öfriga instituten utvidgades samtidigt i hög grad.

Man kan säga, att högskolan vid denna tidpunkt stod på höjden af sin utveckling och att densamma först på senaste tiden upphunnit denna höga ställning, som strax efteråt måste öfvergifvas på grund af bristande medel. Såsom ofvan sagts fingo större delen af högskolans tillgångar, de fem professurfonderna, ej för högskolans behof användas. De bidrag, som Stockholms stad lämnade, och räntorna af de disponibla fonderna räckte knappast till mer än de löpande utgifterna. Den dyrbara grundläggningen af instituten gick därför på den allmänna fondens bekostnad, som därigenom minskades med 124,000 kr. Det var således tydligt, att högskolan vuxit något för hastigt; försök gjordes att komma ur trångmålen genom anskaffande af nya donationer. Men oaktadt sådana inflöto ganska rikligt, så räckte de ej till att häfva den brydsamma ställningen. En ny tid hade kommit, penningetillgången i landet var knappare. Och så förlorade högskolan den ende man, som skulle kunnat rädda henne ur alla svårigheter, högskolans organisatör och entusiastiske gynnare Albert Lindhagen afled den 21 oktober 1887, sedan hans arbetskraft under någon tid varit förlamad genom sjukdom.

Det fanns ej annan utväg än att göra besparingar och resignera. Då högskolans förste rektor (1882—dec. 1885) nedlade sina ämbeten vid högskolan för att mottaga en professur i sitt fosterland, besattes hans plats endast med en tillförordnad lärare, amanuensen vid riksmuseet d:r N. Wille, efter hvilkens afgang (1889) platsen till och med lämnades obesatt och en docent fick i uppdrag att mot arvode af 2,000 kronor årligen bestrida den elementära undervisningen i botanik. På samma sätt besattes ej professuren i geologi efter prof. W. C. Bröggers afgang till Kristiania universitet, utan ersattes med en tillförordnad lärareplats, aflönad med 3,000 kronor, hvilken innehades af d:r A. G. Högbom. Likaledes afskaffades lärareplatsen i fysik, hvilken dittills föreståtts af prof. R. Rubenson, och laboratorn d:r K. Ångström blef ende lärare i detta ämne. Anslagen till instituten minskades. Endast genom särskilda gåfvor blef det möjligt att anställa tillförordnade lärare i astronomi, nationalekonomi, fornforskning, etnografi, hvilkas förordnanden emellertid till större delen blefvo af jämförelsevis kort

varaktighet. Man afhjälpte en del brister genom att utnämna oafflönade docenter; de första voro d:r G. Adlerz och d:r G. Kobb (1889).

Ur alla dessa svåra bekymmer räddades högskolan år 1892 genom grosshandlaren John Söderbergs testamente, hvarigenom högskolan blef arftagare till i rundt tal 2,000,000 kronor. Det stora ekonomiska framsteg, som genom denna storartade donation bereddes åt högskolan, kompensades dock i någon mån genom en annan åtgärd.

Stockholms stadsfullmäktige, hvilkas årsanslag om 40,000 kronor till högskolan var beviljadt endast till och med år 1894, ansågo den naturvetenskapliga fakultetens vid högskolan framtid tryggad och beviljade därför ej den ansökan om förlängning af sitt understöd, som högskolestyrelsen inlämnat. Däremot beviljades 30,000 kronors årsanslag till en eventuell juridisk fakultet under tio år och med betingelser, dem högskolan ej mäktat uppfylla. I alla händelser, tryggade den Söderbergska donationen den naturvetenskapliga fakulteten för all framtid. Till en början utdelades (1893) 9,375 kronor till högskolans institut, hvilka under den näst föregående tiden lefvat på den knappaste indragningsstat. Sedan kungjordes fyra professurer lediga, uti fysik, mekanik och matematisk fysik, geologi och mineralogi samt botanik, hvilka äfven efter någon tids förlopp besattes med ordinarie innehafvare (1895). De förut oafflönade docenterna erhöilo ersättning för sitt arbete (i allmänhet med 1,000 kronor om året för två timmars föreläsning i veckan).

Däriegenom kom högskolan in i det skede, i hvilket densamma för närvarande befinner sig. Mycket är ännu ställt på framtiden. Så äro till exempel de nyutnämnda professorernas löner 2,000 kronor lägre än de först tillsattas. Genom Viktor Rydbergs död (d. 21 sept. 1895) förlorade högskolan ej blott den största prydnaden för sin lärarekår utan äfven möjligheten att återbesätta den af honom innehafda lärostolen i konsthistoria, förrän den till densammas upprätthållande gifna Bergska fonden vuxit till föreskrifven storlek (200,000 kronor). Till den humanistiska afdelningen utgår för närvarande intet anslag, men det kan ej gärna dröja särdeles länge förrän högskolans medel tillåta detta. Likaså väntar högskolans byggnadsfråga ännu på sin lösning, som ej torde alltför länge uteblifva. Byggnadstomt, taxerad till 42,000 kronor, och en mindre donation (den Lammska) finnas redan för detta ändamål.

Högskolans verksamhet har under tidernas lopp undergått åtskilliga förändringar. Till en början voro föreläsningarna afgiftsfria och till deras åhörande anmälde sig talrika åhörare. Sedan emellertid högskolan kommit till den ståndpunkt, att densamma kunde hålla sig med egna lärare och underhålla med nutidens hjälpmedel försedda institutioner, ordnades undervisningen alltmer att tjäna rent vetenskapliga behof. Populära föreläsningar, som samlade stora åhörareskaror, höllos likväl, såsom var naturligt, uti

de humanistiska läroämnena, särskildt af professor Rydberg i kulturhistoria och konsthistoria. De vid högskolan studerande delades därför uti två grupper, egentliga *lärjungar*, hvilka voro inskrifna vid högskolan och erlade 25 kronors afgift i terminen, och *åhörare*, som, mot en afgift af 5 kronor för hvarje föreläsningsserie, deltog i en eller flera sådana. Högskolan har meddelat dels sådan undervisning, som varit till gagn för dess elevers examensarbete, dels också sådan som uteslutande haft vetenskapligt syfte. Frukterna af den förra vitsordas af de talrika examina, som särskildt i Uppsala, men också vid några utländska universitet aflagts af högskolans lärjungar. De vetenskapliga arbetenas resultat äro nedlagda uti mellan 500 och 600 afhandlingar. Det torde äfven förtjäna nämnas, att bland högskolans lärjungar ett ganska stort antal (ett tjugotal) varit utländingar.

Högskolans lärarepersonal utgöres för närvarande af sju ordinarie professorer, två tillförordnade lärare (den ene oaflönad), en laborator och sju docenter. Dessutom äro vid institutionerna anställda sju amanuenser.

Vid högskolan ha till 1897 års början inskrifvits 460 lärjungar. Åhörarnes antal har växlat mellan 113 (vårterminen 1887) och 282 (vårterminen 1894); de inskrifna lärjungarnas mellan 38 (höstterminen 1890) och 75 (vårterminen 1886). Nuvarande antalet (vårterminen 1897) är resp. 123 och 38.

Högskolans ekonomiska ställning framgår bäst af följande öfversikt:

	Högskolans utgiftsstat			Fonder
	Löner	Institutioner	Summa utgifter	
År 1879	6,000	—	15,400	932,600
> 1880	—	—	25,300	—
> 1881	19,700	8,800	50,300	—
> 1882	36,300	15,400	78,600	—
> 1883	40,700	13,300	83,800	—
> 1884	46,100	20,800	94,100	—
> 1885	53,300	13,400	111,300	1,402,200
> 1886	54,800	17,800	133,100	—
> 1887	52,800	5,800	100,000	—
> 1888	52,000	4,200	98,100	—
> 1889	57,400	3,400	102,900	—
> 1890	54,400	4,100	100,300	1,560,900
> 1891	45,500	4,100	94,100	—
> 1892	48,100	8,600	104,300	—
> 1893	51,900	6,300	103,900	—
> 1894	58,500	12,300	125,100	—
> 1895	61,600	7,100	121,000	—
> 1896	59,700	7,300	118,900	3,890,000

2. Medicinsk undervisning.

Kungl. Karolinska Mediko-kirurgiska institutet. Redan för lång tid tillbaka funnos i Stockholm en del anstalter för meddelande af medicinsk undervisning. I den egentliga medicinen, sådan den fordom uppfattades, undervisades visserligen vid universitetens medicinska fakulteter, men därifrån var kirurgien, såsom enligt tidens uppfattning ett praktiskt yrke, hvarmed de universitetslärdade doktorerna ej togo befattning, väsentligen utesluten. Behovet af en teoretisk underbyggnad utöfver den, som kunde meddelas af mästerfältskärerna inom det skråmässigt organiserade bardskärareämbetet, senare kalladt »kirurgiska societeten», gjorde sig dock tidigt gällande. I sammanhang med den pröfningsrätt, som tillkom nämnda societet af inom yrket anställda lärlingar, anordnades därför undervisning i anatomi och kirurgi m. m., och i en senare tid voro särskilda lärare i dessa ämnen tidtals på societetens bekostnad anställda.

Det åliggande, som tillades det år 1663 inrättade collegium medicum att öfvervaka och examinera de läkare, som i hufvudstaden ville idka medicinsk praktik, var till en början ej förenadt med vare sig skyldighet eller rättighet att meddela något slags medicinsk undervisning. Redan på 1600-talet började emellertid collegium att sträfva för anordnandet af undervisning i anatomi i hufvudstaden. Denna undervisning bestod till en början blott af tidtals återkommande offentliga anatomiska demonstrationer, ledda af collegii ledamöter, och för hvilka stadens myndigheter tillhandahöllo lokal, än i »rundelen öfver söder torn», än i stadshuset på Söder och slutligen i nya rådhuset. En stadigvarande profession i anatomi under collegii medici inseende tillsattes först 1756, och till lokal för undervisningen inrättades en byggnad tillhörande det gamla Kungshuset, i hvilket collegium då hade sitt sessionsrum.

Såsom i öfrigt de tidigaste vetenskapliga institutioner till medicinens befordrande, som uppstodo i Stockholm, kan man räkna den trädgård för odling af medicinalväxter och det kemiska laboratorium, som af den berömda Urban Hjärne anlades på serafimerlasarettets nuvarande tomt, men i planen för dessa anstalter, hvilka för öfrigt ej länge ägde bestånd, var undervisningen ej särskildt framhållen. En ordnad undervisning i botanik och farmaci, framkallad af det lifliga intresse för dessa vetenskaper, som genom Linné väckts till lif, upprättades år 1761, och samtidigt tillsattes en professor i barnförlossningskonst, för att bestrida hithörande undervisning så väl för barnmorskor som för läkare och kirurger.

Af långt större betydelse för den medicinska bildningen i vårt land än dessa utan egentligt samband med hvarandra verkande undervisningsanstalter, blef den anordning, som vidtogs vid serafimerlasarettets upprät-

tande år 1752. Redan följande året stadgades, att enhvar, som ville blifva provincial-medicus, stads- eller regementsfältskär, skulle åtminstone ett eller ett halft år hafva tjänstgjort vid lasarettet. Härigenom gafs det första uppslaget till en klinisk undervisning för vårt lands läkare, om den ock till en början hvarken var obligatorisk för alla, ej heller motsvarade hvad man i senare tider fordrar af en dylik undervisning. Ett undantag härifrån utgjordes dock af undervisningen i kirurgi, som under en lång följd af år med lysande framgång bedrefs vid lasarettet af dess förste öfverkirurg Olof af Acrel.

Ehuru de undervisningsanstalter, hvilka här omtalats, stodo under collegii medici inseende, voro de afsedda äfven för utbildning af kirurger, för

J. Cederquist fot.

143. Karolinska mediko-kirurgiska institutet.

hvilka likväl den gamla undervisningen i det väsentliga fortgick oförändrad. Genom kirurgiska societetens upphäfvande 1797 afgjordes de långvariga stridigheterna mellan kirurger och medici till de senares förmån, men skillnaden dem emellan upphäfdes dock icke. I ett samma år utfärdadt reglemente för den kirurgiska undervisningen, hvars ändamål förklarades vara att bilda »kunnige och öfvade fältskärer för krigsmakten till lands och vatten efter en mera scientifique fot», föreskrefs, utom en kirurgie-studiosus-examen med lägre kompetens, att för befordran till »regements- och amiralitets-mästerfältskärstjänster» skulle inför collegium medicum afläggas kirurgie-magister-examen, hvilken skulle föregås af studier vid de ofvannämnda anatomiska och obstetriska inrättningarna i Stockholm samt minst 6 månaders tjänstgöring vid serafimerlasarettet. En del af examensfordringarna afkortades för dem, som ville blifva kirurgie magistrar efter förut vid universiteten aflagd medicine-licentiat-examen, och 1812 gjordes kirurgie-magister-

examen obligatorisk såsom kompetensvillkor för nästan alla offentliga läkareplatser, civila så väl som militära.

Den bittra erfarenheten från fältsjukans härjningar under 1808—9 års krig hade påkallat förbättrade anstalter för utbildning af läkare för arméns behof. Redan 1810 anbefalldes därför upprättandet af ett »institut för fältläkares danande», hvilken benämning snart ändrades till »Mediko-kirurgiska institutet», hvartill år 1817 lades epitetet »Karolinska». Det nybildade institutet skulle bestå af de förut i Stockholm befintliga professurerna i anatomi och kirurgi, obstetrik samt kemi och farmaci, jämte de adjunkturen, som tid efter annan i dessa ämnen blifvit inrättade, hvarförutom tillades tvenne nya professurer, i teoretisk medicin och kirurgi samt i praktisk medicin och kirurgi, hvardera med sin adjunkt. Institutets första reglemente af den 6 december 1815 stadgade, att för inträde vid läroverket fordrades mediko-filosofisk examen vid universiteten eller särskild elevexamen vid institutet samt att kirurgie-magister-examen skulle afläggas i tre afdelningar — från de båda första voro medicine licentiaten från universiteten befriade — föregångna af viss tids obligatorisk tjänstgöring vid garnisonsjukhuset, serafimerlasarettet och barnbördshuset.

I ett förnyadt reglemente af den 11 december 1822, hvari säges, att ändamålet att dana läkare för armén och flottorna nu vore fylldt, och att institutets organisation borde afse att bilda »praktiska läkare för alla grenar af medicinalverket till statens tjänst», upphäfdes den särskilda elevexamen såsom kompetens för inträde vid institutet, hvarjämte den kliniska tjänstgöringen omorganiserades och utvidgades. Ehuru sålunda institutets särskilda bestämmelse att dana militärläkare var upphäfd och dess verksamhet utsträckt till hela den medicinska undervisningens område, och oaktadt institutet, långt rikare än universitetsfakulteterna, var utrustadt med så väl lärarekrafter som materiella hjälpmedel, så tillerkändes ej åt detsamma enahanda rättigheter som åt fakulteterna. De som vid institutet aflade de examina, som motsvarade medicine kandidat- och licentiat-examina vid universiteten, kunde ej blifva medicine doktorer utan att vid universiteten aflägga dessa examina på nytt; och de som vid institutet fullgjort hela sin studiekurs, erhöilo ej på långt när samma kompetens till statstjänster som de, hvilka utexaminerats vid universiteten och därefter vid institutet aflagt kirurgie-magister-examen. Till följd af denna olikhet i ställning och rättigheter uppblossade en långvarig och häftig strid mellan å ena sidan institutets målsmän och å den andra universitetens medicinska fakulteter och i allmänhet anhängarne af »universitetsidén». Genom förnyade stadgar för institutet af den 26 april 1861 afskaffades kirurgie-magister-examen och institutet berättigades att lika med de medicinska fakulteterna anställa medicine-licentiat-examen, men samtidigt frantogs institutet rättigheten att anställa den medicine-kandidat-examen motsvarande teoretiska examen, som

det förut ägt anställa. Först genom stadgarna af den 13 nov. 1874 ställdes institutet på fullt jämnod fot med fakulteterna, i det att detsamma då berättigades icke blott att anställa så väl medicine-kandidat- som medicine-licentiat-examen utan också att bedöma och afgifva vitsord öfver afhandlingar, som för medicinsk doktorsgrad försvaras. Härmed var den långvariga striden om den s. k. »medicinska frågan» afslutad. Från denna tid har institutet alltjämt utvecklats så väl genom inrättande af nya lärostolar som med afseende å de studerandes antal, så att institutet för närvarande är landets rikast utrustade och mest besökta medicinska undervisningsanstalt. Om dess betydelse för den vetenskapliga bildningen i vårt land vittnar bl. a. det förhållandet, att institutets lärarekår har att uppvisa några af den svenska vetenskapens mest frejdade namn: JAKOB BERZELIUS, som utnämnts till professor i kemi och farmaci i Stockholm redan 1807, tillhörde i samma egenskap institutet från dess stiftelse till 1832; ANDERS RETZIUS innehade lärostolen i anatomi från 1824 till 1860; och MAGNUS HUSS, grundläggaren af den kliniska undervisningen i vårt land, var från 1840 till 1860 professor i medicin och öfverläkare vid serafimerlasarettet.

Institutets nu gällande stadgar äro gifna den 29 april 1886. Enligt dessa står institutet under öfverstyrelse af kanslern för rikets universitet; dess styrelse och förvaltning handhafves af det af samtliga ordinarie och extra ordinarie professorer bestående lärarekollegiet, inom hvilket en för tre år vald rektor är ordförande. Denne tillkommer den närmaste vården och tillsynen öfver allt hvad institutet rör. Lärarekollegiets vice ordförande och rektors ställföreträdare är dekanus, hvars befattning för ett år i sänder turvis bestrides af kollegiets ledamöter. De ekonomiska angelägenheterna ombesörjas af en inom lärarekollegiet utsedd förvaltningsnämnd.

Undervisningen, som förbereder till de förut nämnda examina, omfattar följande hufvudämnen: anatomi, fysiologi, histologi, medicinsk kemi, farmakologi, patologi och patologisk anatomi, medicin, nervpatologi, syfilidologi, kirurgi, oftalmiatrik, pediatrik, obstetrik, gynekologi, psykiatri, rätts- och statsmedicin, hygien samt medicinens historia. Undervisningen meddelas dels genom föreläsningar, dels genom öfningar å anatomisalen eller de särskilda laboratorier, som äro förenade med ett flertal af institutets professurer, dels slutligen under beivande af klinikerna vid en del för detta slags undervisning upplåtna sjukvårdsanstalter. Dessa anstalter äro serafimerlasarettets medicinska, kirurgiska, nevrologiska, gynekologiska och oftalmiatriska kliniker, Allmänna barnhuset, Allmänna barnbördshuset, sjukhuset S:t Göran samt Konradsbergs hospital för sinnessjuka. Dessutom är klinisk undervisning anordnad sedan 1879 vid den gynekologiska kliniken å Sabbatsbergs sjukhus och sedan 1885 vid kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn. Då tjänstgöring vid de flesta af ofvannämnda kliniker är obligatorisk äfven för dem, som vid universiteten undergå medicine-licentiat-examen, så

är den väsentliga delen af *alla* svenska läkares praktiska utbildning förlagd till den kliniska undervisning, som meddelas vid institutet. Läsåret är fördeladt i två terminer, men undervisningen vid de flesta klinikerna fortgår oafbrutet hela året. Såsom hjälpmedel för undervisningen finnas — utom ofvan nämnda institutioner — museer för normal och komparativ anatomi, för patologisk anatomi och för hygien, samt ett bibliotek, hvarom närmare afhandlas i följande afdelning af detta verk.

Lärarnes antal utgjorde under läsåret 1895—96 22 professorer, 4 laboratorer och 16 docenter; lärjungarnes antal uppgick under vårterminen 1896 till 369. Från det att institutet fick sina nuvarande examensrättigheter och t. o. m. läsåret 1895—96 har vid institutet medicine-kandidat-examen aflagts af 511 personer, däraf 11 kvinnor, och medicine-licentiat-examen af 666 personer, däraf 2 kvinnor; under samma tid hafva 46 personer disputerat för medicinsk doktorsgrad.

Institutet åtnjöt år 1894 statsanslag af tillsammans 176,400 kr. Behållningen å de till institutet donerade fonder till stipendier, till aflöning af en professor (i nervsjukdomar) m. m. utgjorde vid 1895 års slut 420,239 kronor.

Institutet var till en början inhyst i sundhets-kollegii lokal, som då var förlagd till den tomt vid Rosenbad, där nu Stockholms stads sparbanks nya byggnad är uppförd. Så fort emellertid läroverket genom sin första instruktion fått en fastare organisation, bereddes för detsamma en egen lokal genom inköp af det forna glasbruket på Kungsholmen, hvilket af institutet tillträdtes år 1816. De här befintliga äldre byggnaderna apterades för sitt nya behof och tjänstgjorde i hufvudsak oförändrade till 1866, då en ny byggnad för de patologisk-anatomiska och kemiska institutionerna, uppförd för en kostnad af 104,000 kronor, stod färdig. I denna byggnad är äfven Stockholms stads bårhus inrymdt, och staden bidrog för vinnandet häraf med en summa af 20,000 kronor till byggnadens uppförande. Sedan dess har tillkommit en ny byggnad å institutets tomt för de anatomiska, histologiska, fysiologiska, hygieniska och farmakologiska institutionerna, uppförd åren 1883—85 för en sammanlagd kostnad af 315,000 kr. Åren 1893—94 om- och tillbyggdes det hus, som inrymmer de patologisk-anatomiska och kemiska institutionerna, för en sammanlagd kostnad af 120,800 kr., bl. a. i afsikt att bereda lokal för en nyinrättad bakteriologisk afdelning vid den förstnämnda institutionen. Sedan år 1896 den gamla anatomisalsbyggnaden, på senare åren använd till lokal för det hygieniska museet, blifvit rifven, och hygieniska museet förlagts till en äldre byggnad å en tomt, som förvärfvats från serafimerlasarettet, återstår af institutets ursprungliga byggnader endast den kombinerade biblioteks- och boställsbyggnaden, dock äfven den väsentligen förändrad genom tillbyggnad mot söder för bibliotekets behof och om- och tillbyggnad i norra ändan, företagen med anledning af Handtverkaregatans utvidgning.

Veterinärinstitutet är en undervisningsanstalt för utbildande af veterinärer samt i sammanhang därmed en sjukvårdsanstalt för vård och behandling af sjuka husdjur. Med institutet är äfven förenad en hofbeslagsskola, där så väl civila som militära hofslagare erhålla utbildning.

Sveriges första veterinärskola grundlades år 1775 i Skara af Peter Hernqvist, hvilken förut i Frankrike idkat veterinära studier under Lafosse och Bourgelat. Med de ytterst små resurser, som stodo till denna skolas förfogande, kunde emellertid ej blifva tal om någon ordnad veterinärunder-

L. Larsson fot.

144. Veterinärinstitutet.

visning därstädes, trots Hernqvists stora energi och duglighet. Hans efterträdare, Norling, lyckades därför drifva igenom, att en ny veterinärinrättning 1821 öppnades i Stockholm. Denna inrymdes i ett gammalt f. d. bränneri, beläget vid den södra ändan af Grefgatan, hvilket så godt sig göra lät apterades för sitt ändamål. Men efter hand som veterinärvetenskapen utvecklades och fordringarna på en rationell undervisning blefvo större, blef äfven läroverket alltför trångbodt i dessa otidsenliga lokaler; behovet af ett nytt veterinärinstitut gjorde sig mer och mer gällande. På en rymlig tomt vid Ladugårdslands tull uppfördes därför på slutet af 1870-talet ett nytt tidsenligt läroverk, hvilket togs i besittning hösten 1880.

Undervisningen vid institutet bestrides af 5 professorer, bland hvilka en af kungl. maj:t är förordnad såsom föreståndare, 1 lektor, 1 adjunkt och 1 instruksionsmed; dessutom äro där för närvarande anställda tvenne extra lärare. Institutets verksamhet och ekonomi öfvervakas af en direktion, bestående af en ordförande och fyra ledamöter, hvilka förordnas af kungl. maj:t. Föreståndaren för institutet föredrager de ärenden, som skola behandlas vid direktionens sammanträden, men äger ej i besluten deltaga.

Undervisningen, bestående i offentliga föreläsningar och praktiska öfningar, är så afpassad, att kursen kan afslutas på 4 år. Afgångsexamen äger rum i medlet af juni månad. Läsåret är deladt i tvenne terminer: höstterminen den 15 augusti—15 december och vårterminen den 15 januari—15 juni.

För att antagas såsom elev fordras sedan år 1868 maturitetsexamen. Undervisningen är för eleverna obligatorisk. Elev, som ej på 4 år afslutat sin kurs, kan erhålla ytterligare högst två års förlängning af lärotiden.

Sjukvården vid institutet är fördelad på fyra kliniker: kirurgisk klinik och medicinsk klinik för större husdjur, klinik för mindre husdjur samt ambulatorisk klinik.

För läkareåtgärder, föreskrifter och operationer inom institutet erläggas ej några afgifter, men för djurens utfodring och skötsel betalas enligt taxa, som af direktionen bestämmas för hvarje kvartal. För hastigt påkommande sjukdomsfall lämnas vård och behandling under alla tider på dygnet. Den ambulatoriska kliniken afser att utom institutet lämna vård och behandling åt sjuka husdjur. För sådant sjukbesök inom hufvudstaden betalas 1 krona, utom staden erlägges 1 krona för hvarje mil.

Institutet åtnjuter för närvarande ett årligt ordinarie statsanslag (inbegripet staten för ålderstillägg) af 59,100 kronor. Elevernas antal utgjorde under höstterminen 1896 39, af hvilka 10 intagits vid terminens början. Under år 1896 hafva 11 elever genom fullständig veterinärexamen afslutat sina studier vid institutet.

Under år 1896 var antalet djur, som vid institutets kliniker behandlats för sjukdom, undersökts eller besiktigats, 7,781, däraf 1,061 vid den stationära, 912 vid den ambulatoriska och 5,808 vid polikliniken. Under samma år utfördes vid klinikerna 1,090 större och mindre operationer.

På institutets område finnas följande byggnader: en hufvudbyggnad, innefattande tvenne föreläsningssalar, kemiskt och bakteriologiskt laboratorium, anatomiska, patologiskt-anatomiska, farmakologiska och kirurgiska (instrument-)samlingar, bibliotek, bostad för föreståndaren och för 10 elever; tvenne mindre byggnader, af hvilka den ena innefattar anatomisal och obduktionssal m. m. samt bostad för adjunkt och betjäning, den andra smedjor och bostad för instruksionsmeden, och en större stallbyggnad, äfven innefattande ridhus, operationssal, mottagnings- och expeditionsrum för hundkliniken m. m. Längre ned på tomten finnes ett mindre stall, delvis om-

och tillbyggdt; detta är afsedt för hundar och med smittosam sjukdom behäftade större husdjur. Äfven finnes destruktionsugn för oskadliggörande af kadaver. Till institutets rymliga och väl bevuxna tomt hör äfven en mindre botanisk trädgård.

Farmaceutiska institutet grundlades af apotekaresocieteten, som år 1837 i Stockholm öppnade en undervisningsanstalt i kemi, farmaci, naturalhistoria och materia medica för farmaceuter. Läroverket underhölls helt och hållet af nämnda societet till år 1845, då det erhöll sitt första statsanslag, hvilket efter hand ökades. Sedan de säljbara apoteksprivilegierna i följd af kungl. kungörelsen den 9 september 1873 blifvit ställda på amortering, och de förbindelser rikets apotekare utfärdat att betala de afgifter, medelst hvilka institutet underhölls, förlorat bindande kraft, förklarade apotekaresocieteten sig icke kunna vidare bidraga till institutets underhåll. I följd häraf öfvertogs detta af staten.

För institutets inrymmande förhyr statsverket de lokaler, apotekaresocieteten låtit uppföra med hjälp af ett af rikets ständer år 1859 beviljadt amorteringslån, stort 50,000 kr.

Institutets verksamhet och ekonomi ledes i närmaste hand af en styrelse, bestående af föreståndaren och lärarne samt två af apotekaresocieteten valda deputerade. Enligt kungl. kungörelsen den 15 november 1884 tillkommer det medicinalstyrelsen att utöfva tillsynen öfver den farmaceutiska undervisningen och de farmaceutiska examina.

Läroämnena vid institutet äro kemi, farmaci, botanik, farmakognosi, fysik, mineralogi och geologi, farmaceutisk teknik och författningskunskap, kemiska, botaniska och fysiska laborationer.

Undervisningen bestrides af 4 lärare, af hvilka en är af medicinalstyrelsen förordnad såsom föreståndare; därjämte äro två assistenter anställda.

Vid institutet afläggas två examina: farmacie-studiosi- och apotekare-examen. Den förra afläggas af apotekselever, som tjänstgjort 3 år å apotek och därunder förvärfvat de kunskaper i kemi, farmaci, botanik, zoologi, farmakognosi och författningskunskap, som närmare angifvas i kungl. medicinalstyrelsens kungörelse den 15 maj 1895. De åtnjuta ingen undervisning vid institutet. Först sedan de bestått nämnda examen och ytterligare under minst 2 år tjänstgjort å apotek, äro de berättigade att begagna undervisningen vid institutet. Kursen är tvåårig, afgangsexamen afläggas hvar annat år under senare hälften af maj månad, och kan åt underkänd lämnas tillstånd att pröfvas å nyo under första hälften af påföljande september månad.

Af läsårets två terminer räcker höstterminen från den 15 september—15 december och vårterminen från den 15 januari—1 juni.

I tvåårskursen 1895—1897 deltog 88 lärjungar. Institutet åtnjuter för närvarande i statsanslag 20,050 kronor.

Undervisningsanstalten för barnmorskor. Redan 1663 skulle enligt collegii medici privilegier af sagda år »de, som vilja sig för hjerdegummor bruka låta», vara förståndiga och vid sådant verk vana», och i 1688 års medicinalordning stadgades, att »ingen sig för barnmorska skall töras utgifva, som icke af stadsphysico är examinerad vorden och sin ed aflagt». Dessa edsvurna voro förpliktade att lära andra, och deras lärningar skulle »fyra år uti läran tillbringa och sedan utskrifvas». Den undervisning, som bestods, var utan tvifvel ytterst bristfällig, vare sig den meddelades af de edsvurna eller möjligen någon gång af läkare, ty för barnmorskor liksom för läkare saknades hvarje tillfälle till inhämtande af verklig kunskap i ämnet. Doktor Johan van der Hoorn tillkommer äran att såsom »informatör i jordekonsten» hafva infört en ordnad undervisning för barnmorskor och såsom stadsfysikus i Stockholm — en befattning som han tillträdde 1706 — hafva ordnat hufvudstadens (och därigenom hela landets) barnmorskeväsen på ett sätt, som därefter länge blef bestående: ett reglemente och förordning för jordegummorna i Stockholm utkom 1711, ett skrå bildades, som skulle bestå af 40 examinerade och 10 lärningar, lärokursen skulle vara tvåårig. Emellertid kunde knappast 5 om året utexamineras, ett antal som näppeligen öfversteg hufvudstadens eget behof.

Vid riksdagen 1723 blef barnmorskeundervisningen föremål för ständernas uppmärksamhet och beslut; det af van der Hoorn förut privat bedrifna undervisningsverket blef ställt under inseende af collegium medicum, och lön för en barnmorskelärare anvisades på »extraordinarie slottsstaten». Om rätten att utnämna denne lärare kifvades kirurger och medici, men de senare behöllo öfvertaget, och 1755 förlades undervisningen till serafimerlasarettet, där tvenne sängar anslogos för barnaföderskor. Såsom ofvan nämnts på tal om Karolinska institutet inrättades 1761 en profession i barnförlossningskonst med skyldighet att undervisa äfven barnmorskor, och år 1775 förlades undervisningen till det då inrättade allmänna barnbördshuset. Här förblef den ända till 1865, då barnmorskeundervisningsanstalten tills vidare förenades med det af kommunen underhållna Södra barnbördshuset.

Denna anstalt, jämte den i Göteborg och, delvis, den i Lund, meddelar nu barnmorskeundervisningen i riket. Undervisningen bestrides af en lärare med professors titel, som tillika är barnbördshusets öfverläkare, samt en biträdande lärare. Undervisning meddelas äfven af barnbördshusets förestånderska, som kallas instruktionsbarnmorska. Bestämmelserna för inträde vid undervisningsanstalten finnas i kungl. reglementet för barnmorskor af den 28 november 1856. De viktigaste inträdesvillkoren äro: ålder 22—35 år, god

hälsa samt färdighet att läsa, skriva och räkna, hvilka sistnämnda fordringar kontrolleras genom en särskild inträdesexamen. Nya lärlingar antagas två gånger årligen, och af dem aflägga flertalet efter de lagstadgade nio månadernas tjänstgöring barnmorskeexamen. För att sedan skaffa sig kännedom om förlossningsinstrumenternas bruk och rättighet att under vissa villkor använda dem, har barnmorskan att ytterligare tjänstgöra tre månader och aflägga den s. k. instrumentexamen, hvartill dock inga andra äro berättigade än de, som i sin första examen haft minst betyget berömlig. Lärlingarna ombesörja under undervisningstiden skötseln af barnbördshusets patienter; 6 de bästa af hvardera kursen bland de medellösa lärlingarna åtnjuta ett statsunderstöd, nämligen fri bostad på sjukhuset och 20 kronor i månaden. I medeltal utgör lärlingarnas antal samtidigt omkring 60; omkring 30 utexamineras hvart halfår. Under tiden 1886—96 hafva 631 aflagt examen i allmänna förlossningskonsten och 647 i den instrumentala.

* * *

Kungl. Gymnastiska centralinstitutet. PEHR HENRIK LING inlämnade till uppfostringskommittén den 29 januari 1813 en skrifvelse, innehållande förslag om inrättandet af en gymnastisk anstalt, som »genom sitt efterdöme» från hufvudstaden skulle sprida sina verkningar »såsom från en medelpunkt till dylika inrättningar i landsorterna». Denna skrifvelse föredrogs i uppfostringskommittén den 1 februari, och samma dag uppsattes därinom en underdånig skrifvelse, hvori kommittén, genom att göra Lings förslag till sitt, på det kraftigaste understödde detsamma.

Genom ett kungl. bref den 5 maj 1813 bestämdes, att en dylik anstalt skulle af Ling anordnas, och någon tid därefter bestämdes den nya statsinstitutionens namn till »Gymnastiska centralinstitutet».

Till en början fick Ling uppdrag att hyra lämplig lokal; men genom ett kungl. bref den 13 december 1815 bestämdes, att rum för Gymnastiska centralinstitutet och dess föreståndare skulle anordnas i Styckgjutaregården, eller just samma plats där institutet ännu är beläget. — Ling hade redan förut där förhyrt lokal.

Ling synes ensam hafva uppehållit undervisningen vid institutet till år 1816, då genom en skrifvelse af den 11 september medel lämnades för ett biträde.

Anslagen voro mycket sparsamma. Ling erhöll ursprungligen i årligt arfvode 500 rdr b:o samt 100 till hyra och 400 för en gång till inköp af »attiralj», allt samma mynt. År 1830 höjdes arfvodet med 500 rdr b:o, och anslaget ökades därefter med den tilltagande verksamheten, så att hela anslaget uppgick från och med sistnämnda år till 2,000 rdr b:o, och därvid förblef det under Lings lifstid. Personalen utgjordes därunder från 1830 af en föreståndare, en öfverlärare samt två underlärare.

År 1841 höjdes anslaget till 4,400 rdr b:o och personalen ökades med en lärare och en vaktmästare. Från och med denna tidpunkt var institutet öfverflyttadt till 8:de hufvudtiteln, förut befanns det på extra stat, samt dels på 4:de och dels på 10:de hufvudtiteln.

År 1848 höjdes anslaget till 5,033 rdr 16 sk. b:o, och personalen ökades med en lärare och en lärarinna.

År 1858 höjdes anslaget med 4,450 rdr till 12,000 rdr r:mt, hvarjämte riksdagen begärde, att fullständiga reglementariska föreskrifter skulle för institutet utarbetas. Detta gaf anledning till två på hvarandra följande kommittéer, hvaraf föranleddes omorganisation af institutet i öfverensstämmelse med den kungl. stadga, som afgafs den 8 januari 1864.

Institutet, som förut lydt under direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk, fick nu sin egen styrelse: en direktion af fyra medlemmar, hvilka utgöras af en ordförande samt en skolman, en läkare och en militär. Lärarepersonalen fördelades på tre afdelningar — en pedagogisk, en militärisk och en medicinsk — med en öfverlärare och en lärare för hvarje afdelning. Dessutom bestämdes lön för två lärarinnor samt arfvoden åt extra lärare och lärarinnor till behöfligt antal, hvarjämte en sekreterare och redogörare till direktionens biträde upptogs på staten, som i sin helhet nu uppgick till 29,400 rdr r:mt. — Därefter har staten undergått smärre ändringar och ökades 1880 till 37,150 kronor.

År 1887 den 13 juli utgafs ny stadga för institutet, i hufvudsak byggd på den föregående, men med utplånande af den starka begränsningen mellan de särskilda gymnastiska grenarna.

Gymnastiska centralinstitutet har till uppgift att meddela »erforderlig vetenskaplig underbyggnad och praktisk färdighet» åt dem, som skola ägna sig åt gymnastik. Genom direktionens försorg äger institutet öfverinseende öfver gymnastiken vid landets undervisningsanstalter.

Vid institutet utbildas instruktörer i gymnastik och vapenföring, gymnastiklärare och gymnastiklärarinnor samt manliga och kvinnliga sjukgymnaster. För detta ändamål finnas för manliga lärjungar en instruktörs-, en gymnastiklärare- och en sjukgymnastkurs, samt en särskild kurs för utbildande af gymnastiklärarinnor och kvinnliga sjukgymnaster. Sistnämnda kurs är tvåårig, och för att däri vinna inträde erfordras kunskaper, motsvarande inträdesfordringarna vid högre lärarinneseminarium. Den kvinnliga kursen börjar hvartannat år. Af de förstnämnda, de manliga kurserna, förutsätter gymnastiklärarekursen, att instruktörskursen är genomgången, och sjukgymnastkursen förutsätter genomgången gymnastiklärarekurs. Hvar och en af dessa kurser fordrar ett undervisningsår, hvadan trenne år åtgå för fullständig sjukgymnastkurs.

De manliga lärjungarna utgöras dels af kommenderade officerare från armén och flottan samt dels af civile, som på grund af ansökan antagas af

direktionen. För att sålunda blifva till lärjunge antagen fördras att hafva undergått sådan profning, som berättigar till inträde vid universitet samt att vara under 30 års ålder — detta senare gäller så väl kvinnliga som manliga sökande — äfvensom att äga en frisk och stark kropp samt goda anlag för gymnastisk verksamhet.

Direktionen bestämmer genom utfärdad kungörelse när ansökningar kunna inlämnas. Ansökan om inträde skall vara ställd till direktionen och åtföljd af ålders- och frejdebetyg, kunskaps- och läkarebetyg, det senare enligt formulär, utfärdadt af direktionen.

Institutets verksamhet har under tiden för dess tillvaro stigit i högst betydlig grad. Tiden för därvarande kurs var ursprungligen ett undervisningsår, räknadt från den 1 oktober till och med därpå följande 1 april. Genom ett kungl. bref af den 21 februari 1860 fördubblades denna tid, som senare ytterligare stadfästes genom kungl. stadgan af 1864. Genom motsvarande bestämmelser i kungl. stadgan af 1887 gjordes den sjukgymnastiska kursen treårig, och undervisningsåret räknas från den 15 september till därpå följande 26 maj.

Den kvinnliga kursen blef först riktigt ordnad efter 1864 års stadga, då antalet kvinnliga lärjungar under en följd af år ofta betydligt understeg 10-talet. Antalet har nu stigit till omkring 25. Sammalunda är förhållandet med de manliga kurserna, som nu tillsammans räknas öfver 60 lärjungar.

Från år 1815, då det bestämdes, att plats för institutet och dess föreståndare skulle beredas i Styckgjutaregården och då därtill anslogs en summa af 9,800 rdr b:o, hafva blott ringa medel beviljats till institutets byggnader, ända tills år 1863 den betydliga summan af 167,178 rdr 84 öre anvisades för om- och tillbyggnad. Men detta oaktadt befunnos lokalerna efter hand otillräckliga, och 1894 års riksdag anslog med anledning häraf 80,000 kr. för ändringar och tillbyggnad. Härigenom inrymmer institutet 4 större och 1 mindre gymnastiksal, 1 anatomisal, 2 föreläsningssalar, 1 öppen gymnastikbyggnad, 2 biblioteksrum, 2 preparatrum samt åtskilliga omklädnadsrum och 3 större och 1 mindre boställslägenheter, m. m.

Utom institutets egna lärjungar undervisas därstädes manlig och kvinnlig skolungdom till ett antal af mer än 500, och lika många obemedlade erhålla kostnadsfri sjukgymnastisk behandling, hvarjämte ett ej ringa antal betalande patienter af båda könen äfven erhåller sjukgymnastisk behandling.

Lokalerna få äfven användas till enskilda föreningars gymnastiska öfningar, i den mån tiden sådant medger. Alla tillsamman, som dagligen på ena eller andra sättet anlita institutet, torde under vissa tider utgöra omkring 1,000 individer.

3. Anstalter för lärarebildning.

Profårskurs. För behörighet till ordinarie lärarebefattning vid de allmänna läroverken — lektor, adjunkt eller kollega — fordras, utom föreskrifna examina vid universiteten och undervisningsprof inför konsistorium, att hafva genomgått »profår» vid något af de läroverk, där profårskurs är anordnad. Dessa läroverk äro för närvarande till antalet fem, nämligen, utom läroverken i Uppsala och Lund, Högre latinläroverket å Norrmalm, Södermalms högre allmänna läroverk och Högre realläroverket, alla i Stockholm. Föreskrifterna för profårskursen äro gifna genom kungl. kungörelsen den 16 juni 1875. I enlighet därmed innefattar profåret två samtidigt föregående kurser, en praktisk och en teoretisk. Till den praktiska kursen hör, att lärarekandidaterna åhöra undervisning på läroverkets olika stadier samt själfva meddela sådan. De handledas därvid af lärare vid läroverket, som meddela anvisningar i fråga om deras undervisning samt granska af dem hållna lektioner. Till den teoretiska kursen hör, att lärarekandidaterna åhöra pedagogiska föreläsningar samt deltaga i diskussion om pedagogiska frågor. Hvarje kandidat har att författa en eller två pedagogiska uppsatser samt undergår vid kursens slut pröfning af sina insikter i pedagogikens teori och historia. Den praktiska kursen förestås af vederbörande läroverks rektor; för den teoretiska kursen är i Stockholm, så väl som i Uppsala och Lund, en särskild föreståndare förordnad.

Antalet profårskandidater vid de tre läroverken i Stockholm uppgår till 30 årligen.

Högre lärarinneseminarium är redan i korthet omtaladt i föregående afdelning af detta verk. Angående detsamma må här ytterligare meddelas, att seminariet har sitt nu gällande reglemente af den 6 augusti 1864. Af sedermera tillkomna förändringar i och tillägg till detta reglemente äro de viktigaste: kungl. maj:ts bestämmelse rörande den valfria 4:e årskursen af den 13 november 1891 samt kungl. maj:ts nåd. bref angående villkoren för elevens antagande af den 8 mars 1895. Seminariets styrelse utgöres af en af kungl. maj:t förordnad direktion af fyra personer; närmaste tillsynen utöfvas af en rektor med biträde af en föreståndarinna. Vid seminariet och den därmed förenade normalskolan för flickor äro anställda 5 lektorer, 1 adjunkt, 4 ordinarie lärarinnor och omkring 30 extra lärare och lärarinnor. För inträde vid seminariet, som kan vinnas vid 18 års ålder, fordras godkännande i en så väl muntlig som skriftlig examen. Lärokursen omfattar 3 ettåriga afdelningar, hvartill kommer en valfri 4:e årskurs, afsedd för dem hvilka önska utbilda sig till facklärarinnor vid högre flickskolor eller öfver hufvud vinna större skicklighet. Till undervisningen höra pedagogiska

öfningar i normalskolan, och afgangsexamen, som anställes vid tredje årskursens slut, omfattar undervisningsprof, skriftligt prof och muntligt förhör i obligatoriska och valfria ämnen. Godkännande i denna examen berättigar till erhållande af lärarinne-diplom. — Statsanslaget till seminariet och normalskolan utgör, inberäknadt anslaget till seminariets hushållsskola, för närvarande 54,500 kronor.

Folkskolelärarinneseminarium. I Stockholm grundades, såsom var att vänta, rikets första lärarebildningsanstalt. Här inrättade nämligen Sällskapet för växelundervisningens befrämjande år 1830 en normalskola, hvilken utbildade ett ganska stort antal lärare. Så kom 1842 års folkskolestadga, som bland annat påbjöd, att ett seminarium skulle inrättas i hvarje stift och ett i Stockholms stad. Då förvandlades denna normalskola till ett statens folkskolelärareseminarium, hvilket fortfor att verka intill år 1865. Vid denna tid begynte man mera allmänt och särskildt i Stockholm använda kvinnliga lärarekrafter i folkskolans tjänst. Detta torde vara anledningen därtill, att det manliga seminariet indrogs och ersattes af ett folkskolelärarinneseminarium, som sedan 1878 har fyraårig kurs. Vid detta seminarium äro nu anställda 1 rektor och 5 adjunkter (3 manliga och 2 kvinnliga), 1 lärare i musik och sång, 1 lärarinna i teckning, 1 i gymnastik och 1 i slöjd samt i den med seminariet förenade öfningsskolan 2 lärarinnor. Lärokursen är fördelad på fyra årsklasser. Undervisningen är afgiftsfri, hvartill kommer, att flitiga och behöfvande elever erhålla stipendier af statsmedel. I den högsta klassen äga de, som aflagt maturitetsexamen, rätt att vinna inträde, så vidt där finnes plats ledig. De praktiska öfningarna, liksom studiet af metodik och pedagogik, börja i andra klassen. Elevernas antal var 1896: i seminariet 105 och i öfningsskolan 70. Seminariet underhålles helt och hållet af statsmedel och lyder närmast under Stockholms stads konsistorium, som också tillsätter lärare, utom rektor, som utnämnes af kungl. maj:t. Med seminariet är förenad en permanent utställning af skolmateriel. Seminariets lokal är belägen vid Björngårdsgatan n:r 10.

4. Undervisning i bildande konst och musik.

Kungl. Akademien för de fria konsterna leder sitt ursprung från den riterskola, som på föranstaltande af grefve Carl Gustaf Tessin år 1734 inrättades, närmast för att tillgodose den nya slottsbyggnadens kraf på konstnärskrafter och i hopp att dessa för framtiden skulle kunna fyllas ur folkets egna led. De första lärarne i denna skola voro några från Frankrike inkallade konstnärer och främst bland dem historiemålaren G. T. R. Taraval, hvilken är att betrakta som skolans egentlige grundläggare och förste direktör. Denna konstskola erhöll den 10 mars 1735 namn af »kungl. ritare-

akademien». Efter Taravals död (1750) afslocknade intresset för skolans verksamhet alltmer; först med konung Gustaf III fick ritareakademien nytt lif, och dess verksamhet ordnades genom de stadgar, nämnde konung den 5 januari 1773 stadfäste för densamma.

Enligt dessa stadgar skulle kungl. målare- och bildhuggareakademien — som det officiella namnet var från 1768 till 1810, då akademien fick sin nuvarande benämning — bestå af en preses, en vice preses, fyra hedersledamöter, en direktör, sex professorer för teckning, modellering och model-

Gen. lit. anst. fot.

145. Akademien för de fria konsterna.

lens ställande, en för målareanatomien, en i praktiska geometrin och perspektiven, en i arkitekturen, en skattmästare, en sekreterare och två bland konstnärerna valda medarbetare i rådslagen samt ett oinskränkt antal ledamöter, bland hvilka nio skulle utses till extra ordinarie professorer. Dessa stadgar gällde med smärre oväsentligare förändringar till den 20 maj 1846, då bestämmelserna angående undervisningen upptogs i ett särskildt läroverksreglemente. Hedersledamöternas antal bestämdes nu till tio och ledamöternas till tjugo. Dessa senares antal ökades genom förnyade stadgar af den 2 januari 1866 till fyrtio. Vida mera genomgripande förändringar infördes genom stadgarna af den 1 november 1878, hvilka fortfarande i hufvud-

sak äro gällande. Öfverintendenten hade hittills i kraft af sitt ämbete varit akademiens ständige preses; hädanefter skulle preses väljas bland svenska hedersledamöter eller ledamöter för en tid af tre år. Hedersledamöternas antal höjdes nu till femton. De lägre skolorna, eller de s. k. principskolorna, som förut varit besökta af hundratals ungdomar årligen, indrogos och därmed all elementär undervisning, och anstalten förklarades för ett högre läroverk, bestående af två skolor, en för målare- och bildhuggarekonst och en för byggnadskonst. Den förra är afsedd för så väl manliga som kvinnliga elever, att njuta lika undervisning men på skilda afdelningar. För femte gången stadfäste kungl. maj:t den 13 maj 1887 nya stadgar för akademien. Dessa äro ännu i dag gällande, liksom läroverksreglementet af den 31 december 1888.

Akademien har enligt dessa bestämmelser att inom Sverige främja den högre utvecklingen af målare-, bildhuggare- och byggnadskonsten, äfvensom af öfriga till den bildande konsten hänförliga konstarbeten, att hafva öfverinseende öfver läroverket samt att i frågor, som höra under akademiens uppgift, afgifva utlåtanden, där sådana af kungl. maj:t infordras eller af offentlig ämbetsmyndighet begäras.

Akademien utgöres af en kansler, då kungl. maj:t finner för godt att en sådan förordna (för närvarande ingen), förste hedersledamöter (medlemmar af det kungl. huset), högst tolf svenska hedersledamöter och högst femtio svenska ledamöter, hvilka alla äga säte och stämma i akademien. Norska och utländska hedersledamöter och ledamöter kunna kallas till obestämdt antal.

Akademiens ämbets- och tjänstemän äro: kansleren, preses, vice preses, de två senare valda af akademien för en tid af tre år, sekreteraren, som förordnas af kungl. maj:t efter förslag af akademien, samt räkenskapsföraren och bibliotekarien. Vidare tillsätter akademien en förvaltningsnämnd af sex personer, bland hvilka preses, läroverksdirektören och sekreteraren äro själfskrifna. Akademien har ordinarie sammankomst en gång i månaden, utom i juni och juli. Högtidsdagen firas den 30 maj, då sekreteraren föredrager sin årsberättelse och belöningarna utdelas till eleverna, hvilkas arbeten under en veckas tid hållas utställda för allmänheten.

Vid läroverket äro anställda en direktör, sju professorer och tre lärare. Läroverkets angelägenheter handhafvas af en läroverksnämnd, där nyssnämnda personer jämte sekreteraren äro själfskrifna. I nämnden insätter akademien dessutom två af sina ledamöter. Undervisningen omfattar samma ämnen som voro föreskrifna i Gustaf III:s stadga, hvartill kommit konst-historia. Lärjungeantalet utgjorde sistlidna läroår 55, däraf 21 kvinnliga.

Belöningarna utgöras af den kungl. medaljen och kanslersmedaljen. Med den förra följer rätt att söka statens resestipendier, hvilka äro tre, å hvardera 3,000 kronor om året, att innehafvas i tre år. Härtill komma stipendier och belöningar ur akademiens olika fonder, hvilka enligt senaste revisionsberättelse sluta på en summa af 281,350 kronor 21 öre.

Akademien hade ursprungligen sin lokal i kungl. slottet. År 1775 donerade öfverdirektören för styckgjuterierna i riket, Gerhard Meyer, till akademien sin ägande tomt och fastighet i kvarteret Uttern vid Rosenbad, dit akademien inflyttade år 1780. Det där befintliga stenet om- och tillbyggdes på 1840-talet efter ritning af öfverstelöjtnanten Fr. Blom. År 1847 blef denna byggnad färdig. Den visade sig emellertid snart för trång och äfven i vissa fall oändamålsenlig och måste år 1892 lämna plats för den nuvarande byggnaden, till hvilken 1890 års riksdag anvisat ett anslag af 385,000 kronor, akademien bidragit med 200,000 kronor, grosshandlaren Aug. Röhss med 50,000 kronor och byggmästaren Johan Andersson med 30,000 kronor, d. v. s. tillsammans 665,000 kronor. Byggnadssumman öfverstiger dock detta belopp. Ritningarna till denna byggnad äro till det väsentligaste utförda af arkitekten E. J. Lallerstedt. I densamma har akademien erhållit rymliga och ljusa lokaler för sina sammanträden, sina konstsamlingar och sitt bibliotek, läroverket utmärkta undervisningssalar och atelierer, hvar till kommer en stor utställningsvåning med öfverljus.

Kungl. Musikaliska akademien och Musikkonservatorium. Akademiens stadfästelsebref är dateradt den 8 september 1771, nya stadgar hafva sedermera utfärdats 1814, 1856, 1865 och, senast, den 12 november 1880.

Enligt dessa är akademiens uppgift att främja tonkonsten i hela dess vidd, att utöfva högsta inseendet öfver musikkonservatorium, samt att utreda och besvara frågor, öfver hvilka utlåtande af kungl. maj:t infordras eller af ämbetsmyndighet begäres. Akademien består af högst etthundra svenska och norska ledamöter, däraf åttio män och tjugo fruntimmer, hvarförutom kunna väljas femtio utländska ledamöter och fyrtio associéer. Högsta ledningen af akademiens angelägenheter utöfvas af preses; akademiens ämbetsmän äro: sekreteraren, direktören för läroverket, kamreraren och bibliotekarien. Förvaltningsärenden handläggas af förvaltningsutskottet, som består af preses, sekreteraren, kamreraren och tre af akademien bland hennes ledamöter valde svenske män; läroverkets ledning utöfvas af läroverksstyrelsen, som består af preses, sekreteraren, direktören och fyra af akademien valda medlemmar, däraf två bland lärarne vid konservatorium och tvenne ledamöter, hvilka ej äro som lärare anställda. Akademien äger att själf tillsätta sina ämbetsmän samt lärare vid konservatorium. En gång om året firar akademien sin högtidsdag medelst sammankomst, till hvilken allmänheten lämnas tillträde.

Akademiens stadfästelsebref utvisar, att i planen för denna institution ingick från begynnelsen tanken på ett undervisningsverk. Åtgärder vidtogos ock för att bringa denna tanke till verkställighet, dock dröjde det ännu länge innan läroverket kunde sägas stå på någorlunda fast grund, beroende detta väsentligen på orsaker af ekonomisk natur. År 1814 fast-

ställdes reglemente för undervisningsverket, och bidrag till dess upprätt-hållande lämnades under flere år af dåvarande kronprinsen Karl Johan. Först 1822 erhöles ett, om än ringa årligt understöd af statsmedel. Under de närmaste årtiondena fungerade läroverket hufvudsakligen som en organistskola, småningom ökades emellertid anslaget, så att detsamma kunde utvidgas. Nytt reglemente fastställdes 1856, organisationen ändrades och fullständigades ytterligare 1867 och 1881.

Nu gällande bestämmelser återfinnas i akademiens stadgar samt i reglementet för musikkonservatorium den 8 december 1881.

Läroverkets uppgift är att i främsta rummet utbilda och examinera personer, som önska anställning såsom organister, kyrkosångare, musiklärare vid allmänna läroverken eller musikedirektörer vid militärkårer, hvarjämte undervisas i alla till ett högre musikleäroverk hörande ämnen.

Läroämnena äro fördelade i grupper, inom hvilka det främsta ämnet utgöres af resp.: orgel, sång, stråkinstrument, blåsinstrument, piano, harpa samt komposition (kontrapunkt, formlära). Öfriga för fullständigande af elevernas musikaliska bildning nödiga ämnen förenas enligt fastställt schema med de förutnämnda. Så-

C. J. G. fot.

146. Musikaliska akademien.

dana ämnen äro: harmonilära, elementar-, kyrko- och körsång, musikens historia, svenska gudstjänstens musikritual, orgelns stämning och skötsel, deklamation, italienska språket, instrumentation och partiturspelning. Därjämte anställas öfningar i ensemble- och orkesterspelning, ackompagnement och ensemblesång, äfvensom undervisas i scenisk framställning samt akustikens grunder och pianostämning.

Läroåret är indeladt i tvenne terminer: 15 jan.—1 juni samt 1 sept.—15 december. Inträdesexamen för antagande af *elever* äger rum under första veckan af hvarje termin. Godkänd sökande, för hvilken plats ej kan beredas, antecknas som *aspirant*, med rätt till inträde vid under terminen inträffande ledighet. Afgångsexamen förrättas vid slutet af termin.

Examina afläggas och betyg utfärdas för behörighet till organist- och kyrkosångarebefattning, musiklärarebefattning vid allmänna läroverken, samt musikedirektörstjänst vid militärkår, enligt föreskrifter meddelade i särskild

nåd. kungörelse den 8 december 1881, samt af läroverksstyrelsen utarbetade kurser. Dessutom lämnas specialbetyg i alla gruppernas främsta ämnen, med undantag för komposition, äfvensom i pianostämning.

Elevernas framsteg utrönas vid särskilda terminsexamina inför läroverksstyrelsen; en gång om året — vid höstterminens slut — anställes offentlig uppvisning, i hvilken endast de mest utbildade eleverna deltaga.

Lärotiden är bestämd så, att elev, hvilkens flit och framsteg äro tillfredsställande, har rätt till sex terminers undervisning, med undantag för elev i orgel, där tiden är bestämd till fyra terminer. Om förhållandena därtill gifva anledning, kan emellertid lärotiden ökas. Elev, som avslutat sin kurs inom en grupp, kan söka inträde till en annan.

Elevantalet är begränsadt, med hänsyn till antalet reglementerade undervisningstimmar. I regeln beräknas för hvarje elev 1 timme i veckan i hufvudämnet; undervisningen sker ej klassvis, utan är individuell. Under vårterminen 1897 var elevantalet 178, däraf 110 manliga och 68 kvinnliga.

Elevavgifter äro 5 kronor vid inträde samt 3 kronor för hvarje termin. Dessa medel gå till stipendier.

Lärarne äro dels sådana, för hvilka lön finnes uppförd å ordinarie stat, till antalet 12, dels extra och biträdande lärare, för närvarande 11, inalles 23. Undervisningsskyldigheten är proportionell till aflöningen. Å Musikaliska akademien äro till aflöningar och expenser uppförda 45,200 kronor årligen. Donerade stipendiemedel utgöra tillsammans omkring 225,000 kronor.

Läroverket har sin lokal i särskild för Musikaliska akademien uppförd byggnad, invigd 1878, till hvilken den statsverket tillhöriga tomten n:r 3 Blasieholmen upplåtits, samt riksdagen lämnat anslag af 190,000 kr. för själfva huset och 25,000 kronor för inredningen. Konung Oscar II behagade till ändamålet af egna medel donera 35,000 kronor, hvarförutom ytterligare behöfliga belopp lämnats af akademien äfvensom af enskilda personer; huset inrymmer, förutom nödiga ämbets- och lektionsrum samt bibliotek, äfven en större konsertsal. Till alla konserter, som därstädes gifvas, hafva eleverna kostnadsfritt tillträde.

5. Militärisk undervisning.

Kungl. Krigsskolan å Karlberg leder sitt ursprung från en 1748 af kronprinsen Adolf Fredrik stiftad och på hans egen bekostnad underhållen kadettkår. Denna aflöstes 1756 af en af statsverket underhållen dylik kår, förlagd till Karlskrona, afsedd att vara en gemensam utbildningsanstalt för härens och flottans officersämnen. Denna åter efterträdtes i sin ordning af kungl. krigsakademien, planlagd af Gustaf III, som lärer ämnat förlägga den till Ulriksdal, men upprättad först efter konungens död genom kungl.